

Συλλογή της Νομολογίας

ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (ένατο τμήμα)

της 4ης Ιουνίου 2019*

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου – Σύναψη συμβάσεων στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών – Οδηγία 2004/18/ΕΚ – Άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ' – Λόγοι αποκλεισμού – Σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα – Παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού»

Στην υπόθεση C-425/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής απόφασεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Tribunale amministrativo regionale per il Piemonte (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο Πεδεμοντίου, Ιταλία) με απόφαση της 7ης Φεβρουαρίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 28 Ιουνίου 2018, στο πλαίσιο της δίκης

Consorzio Nazionale Servizi Società Cooperativa (CNS)

κατά

Gruppo Torinese Trasporti GTT SpA,

παρισταμένων των:

Consorzio Stabile Gestione Integrata Servizi Aziendali GISA,

La Lucente SpA,

Dussmann Service Srl,

So.Co.Fat. SC,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (ένατο τμήμα),

συγκείμενο από την K. Jürimäe, πρόεδρο τμήματος, τους D. Šnáby (εισηγητή) και S. Rodin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: P. Pikamäe

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ιταλική.

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Consorzio Nazionale Servizi Società Cooperativa (CNS), εκπροσωπούμενη από τους F. Cintioli, G. Notarnicola, E. Perrettini και A. Police, avvocati,
- η Ιταλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την G. Palmieri, επικουρούμενη από τον D. Del Gaizo, avvocato dello Stato,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους G. Gattinara και P. Ondrůšek, καθώς και από την L. Haasbeek,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα, να αποφανθεί με αιτιολογημένη διάταξη σύμφωνα με το άρθρο 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου,

εκδίδει την ακόλουθη

Διάταξη

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 53, παράγραφος 3, και του άρθρου 54, παράγραφος 4, της οδηγίας 2004/17/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης συμβάσεων στους τομείς του ύδατος, της ενέργειας, των μεταφορών και των ταχυδρομικών υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 1), καθώς και του άρθρου 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών (ΕΕ 2004, L 134, σ. 114).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Consorzio Nazionale Servizi Società Cooperativa (CNS) και της Gruppo Torinese Trasporti GTT SpA (στο εξής: GTT), με σκοπό, ιδίως, την ακύρωση της απόφασης της GTT περί ανάκλησης της ανάθεσης δημόσιας σύμβασης στη CNS.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

Η οδηγία 2004/17

- 3 Το άρθρο 53, παράγραφος 3, της οδηγίας 2004/17, το οποίο επιγράφεται «Συστήματα προεπιλογής», και το άρθρο 54, παράγραφος 4, της οδηγίας αυτής, που αφορά τα «[κ]ριτήρια ποιοτικής επιλογής», προβλέπουν ότι, αφενός, τα κριτήρια και οι κανόνες προεπιλογής και, αφετέρου, τα κριτήρια ποιοτικής επιλογής «μπορούν να περιλαμβάνουν τα κριτήρια αποκλεισμού που απαριθμούνται στο άρθρο 45 της οδηγίας 2004/18 για τους όρους και τις προϋποθέσεις που καθορίζονται σχετικά».

Η οδηγία 2004/18

- 4 Υπό τον τίτλο «Προσωπική κατάσταση του υποψηφίου ή του προσφέροντος», το άρθρο 45 της οδηγίας 2004/18 περιλαμβάνεται σε τμήμα που αφορά τα «[κ]ριτήρια ποιοτικής επιλογής» και προβλέπει τα εξής:

«[...]

2. Κάθε οικονομικός φορέας μπορεί να αποκλείεται από τη συμμετοχή στη σύμβαση, όταν:

[...]

δ) έχει διαπράξει σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα που αποδεδειγμένως διαπιστώθηκε με οποιοδήποτε μέσο ενδέχεται να διαθέτουν οι αναθέτουσες αρχές.

[...]

Τα κράτη μέλη καθορίζουν, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο και τηρουμένου του [δικαίου της Ένωσης], τους όρους εφαρμογής της παρούσας παραγράφου.

[...]»

Το ιταλικό δίκαιο

5 Το decreto legislativo n. 163 – Codice dei contratti pubblici relativi a lavori, servizi e forniture in attuazione delle direttive 2004/17/CE e 2004/18/CE (νομοθετικό διάταγμα αριθ. 163 – Κώδικας δημοσίων συμβάσεων σχετικών με έργα, υπηρεσίες και προμήθειες κατ' εφαρμογήν των οδηγιών 2004/17/EK και 2004/18/EK), της 12ης Απριλίου 2006 (τακτικό συμπλήρωμα στην GURI αριθ. 100, της 2ας Μαΐου 2006, στο εξής: κώδικας δημοσίων συμβάσεων), μετέφερε τις οδηγίες 2004/17 και 2004/18 στην ιταλική έννομη τάξη.

6 Το άρθρο 38 του κώδικα δημοσίων συμβάσεων, υπό τον τίτλο «Γενικές απαιτήσεις», παρέθετε στην παράγραφο 1 τους λόγους αποκλεισμού ενός οικονομικού φορέα από τη συμμετοχή σε δημόσια σύμβαση:

«1. Αποκλείονται από τη συμμετοχή στις διαδικασίες για τη σύναψη συμβάσεων παραχωρήσεως και δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών και απαγορεύεται να αναλάβουν υπεργολαβικά εργασίες και να συνάψουν σχετικές συμβάσεις τα εξής πρόσωπα:

[...]

f) όσοι, κατά αιτιολογημένη εκτίμηση της αναθέτουσας αρχής, έχουν κριθεί ένοχοι για βαριά αμέλεια ή για κακή πίστη κατά την εκτέλεση της παροχής υπηρεσιών που τους ανέθεσε η αναθέτουσα αρχή η οποία εξέδωσε την προκήρυξη διαγωνισμού ή όσοι υπέπεσαν σε σοβαρό παράπτωμα κατά την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, που έχει διαπιστωθεί με οποιοδήποτε αποδεικτικό μέσο από την αναθέτουσα αρχή·

[...]».

7 Το άρθρο 230, παράγραφος 1, του κώδικα αυτού όριζε τα εξής:

«Οι αναθέτοντες φορείς εφαρμόζουν το άρθρο 38 για την εξακρίβωση της τήρησης των γενικών απαιτήσεων από τους υποψηφίους ή τους προσφέροντες.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

8 Η GTT είναι εταιρία που παρέχει υπηρεσίες στον τομέα των μεταφορών με αστικό σιδηρόδρομο, τραμ, τρόλεϊ και λεωφορείο.

- 9 Με προκήρυξη αποσταλείσα προς δημοσίευση στην *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης* στις 30 Ιουλίου 2015 και με επιστολή πρόσκλησης για υποβολή προσφορών της 27ης Νοεμβρίου 2015, η GTT κίνησε, σύμφωνα με την οδηγία 2004/17, κλειστή διαδικασία για την ανάθεση υπηρεσιών καθαρισμού οχημάτων, χώρων και περιοχών, υπηρεσιών μετακίνησης και ανεφοδιασμού οχημάτων και παρεπόμενων υπηρεσιών σε εγκαταστάσεις της αναθέτουσας αρχής.
- 10 Η GTT ανέφερε ότι η συνολική αξία της σύμβασης αυτής, η οποία περιλάμβανε έξι παρτίδες, ανερχόταν σε 29 434 319,39 ευρώ άνευ φόρου προστιθέμενης αξίας (ΦΠΑ), με την αξία της κάθε παρτίδας να κυμαίνεται μεταξύ 4 249 999,10 και 6 278 734,70 ευρώ.
- 11 Μετά την ανάθεση τριών από τις παρτίδες αυτές στη CNS, η GTT, με απόφαση της 14ης Ιουλίου 2017 (στο εξής: επίδικη απόφαση), ανακάλεσε την ανάθεση. Προς τούτο, βασίστηκε σε απόφαση της *Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato* (αρχής προστασίας του ανταγωνισμού και της αγοράς, Ιταλία) (στο εξής: AGCM), της 22ας Δεκεμβρίου 2015 (στο εξής: απόφαση της AGCM), με την οποία είχε επιβληθεί πρόστιμο ύψους 56 190 090 ευρώ στη CNS λόγω της συμμετοχής της σε περιοριστική του ανταγωνισμού οριζόντια σύμπραξη, η οποία σκοπό είχε να επηρεάσει το αποτέλεσμα ανοιχτής διαδικασίας σύναψης συμβάσεων που είχε κινηθεί από άλλη διοικητική αρχή.
- 12 Στην επίδικη απόφαση επισημάνθηκε επίσης ότι η απόφαση της AGCM είχε ήδη επικυρωθεί με δικαστική απόφαση έχουσα ισχύ δεδικασμένου. Η επίδικη απόφαση θεμελιώνεται, επιπλέον, σε δύο αποφάσεις της 29ης Μαρτίου και της 3ης Απριλίου 2017, με τις οποίες το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι περιοριστική του ανταγωνισμού σύμπραξη, υλοποιηθείσα από τον οικείο φορέα σε άλλη διαδικασία σύναψης συμβάσεων και διαπιστωθείσα στο πλαίσιο διοικητικής διαδικασίας, αποτελεί σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα, κατά την έννοια του άρθρου 38, παράγραφος 1, στοιχείο f, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων και του άρθρου 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18. Προσάπτεται επίσης στη CNS, αφενός, ότι δεν επισήμανε, στον φάκελο συμμετοχής στην οικεία διαδικασία σύναψης συμβάσεων, ότι εκκρεμούσε εις βάρος της διαδικασία επιβολής κυρώσεων ενώπιον της AGCM και, αφετέρου, ότι έλαβε τα αναγκαία μέτρα συμμόρφωσης το πρώτον κατά τη διάρκεια της διαδικασίας σύναψης συμβάσεων, όπερ σημαίνει ότι η ρήτρα αποκλεισμού ίσχυε ακόμη κατά την έναρξη της διαδικασίας αυτής.
- 13 Κατά συνέπεια, η GTT έκρινε ότι οι ενέργειες για τις οποίες επιβλήθηκαν κυρώσεις από την AGCM ήταν ικανές να διαρρήξουν τη σχέση εμπιστοσύνης με την αναθέτουσα αρχή.
- 14 Με προσωρινή διαταγή της 11ης Οκτωβρίου 2017, το αιτούν δικαστήριο απέρριψε την αίτηση της CNS περί λήψης προσωρινών μέτρων.
- 15 Τόσο η διαταγή αυτή όσο και οι αποφάσεις που εξέδωσε το ως άνω δικαστήριο στις 29 Μαρτίου και στις 3 Απριλίου 2017 μεταρρυθμίστηκαν από το *Consiglio di Stato* (Συμβούλιο της Επικρατείας, Ιταλία), με διάταξη της 20ής Νοεμβρίου 2017 και δύο αποφάσεις της 4ης Δεκεμβρίου 2017 και της 5ης Φεβρουαρίου 2018, αντιστοίχως. Κατά τις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου, από τις εν λόγω αποφάσεις προκύπτει ότι οι ενέργειες που συνιστούν παράβαση σε θέματα ανταγωνισμού δεν δύνανται να χαρακτηριστούν «σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα», για τους σκοπούς της εφαρμογής του άρθρου 38, παράγραφος 1, στοιχείο f, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων, ο χαρακτηρισμός δε αυτός μπορεί να δοθεί «μόνο σε περιπτώσεις αθέτησης υποχρεώσεων και αμέλειας κατά την εκτέλεση δημόσιας σύμβασης». Ως εκ τούτου, αποκλείονται «γεγονότα, ακόμη και παράνομου χαρακτήρα, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ανάθεσης που προηγήθηκε της ως άνω εκτέλεσης της σύμβασης». Η ερμηνεία αυτή βασίζεται στην ανάγκη ασφάλειας δικαίου των οικονομικών φορέων. Κατά το *Consiglio di Stato* (Συμβούλιο της Επικρατείας), η ερμηνεία αυτή είναι συμβατή με την απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2014, *Generali-Providencia Biztosító* (C-470/13, EU:C:2014:2469), από την οποία προκύπτει απλώς ότι εθνικός κανόνας που χαρακτηρίζει ρητά ως «σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα» παράβαση σε θέματα ανταγωνισμού δεν παραβιάζει το δίκαιο της Ένωσης, και όχι ότι το δίκαιο της Ένωσης απαιτεί να περιλαμβάνονται οι εν λόγω παραβάσεις στην έννοια του «σοβαρού

επαγγελματικού παραπτώματος». Επομένως, στο ιταλικό δίκαιο, η τέλεση τέτοιων παραβάσεων δεν ασκεί επιρροή στις διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων που διέπονται από τον κώδικα δημοσίων συμβάσεων.

- 16 Η CNS επικαλείται τις τρεις αυτές αποφάσεις του Consiglio di Stato (Συμβουλίου της Επικρατείας) προς στήριξη της προσφυγής της για την ακύρωση της επίδικης απόφασης.
- 17 Το αιτούν δικαστήριο, παραπέμποντας στην απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact (C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 33), επισημαίνει ότι, καθόσον η Ιταλική Δημοκρατία άσκησε το δικαίωμα, το οποίο αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη με το άρθρο 54, παράγραφος 4, της οδηγίας 2004/17, να συμπεριλάβει, στα κριτήρια ποιοτικής επιλογής των φορέων σε ειδικούς τομείς, τα κριτήρια αποκλεισμού που απαριθμούνται στο άρθρο 45 της οδηγίας 2004/18, η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την εν λόγω διάταξη είναι κρίσιμη όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, παρά το γεγονός ότι η υπόθεση αυτή έχει ως αντικείμενο κλειστή διαδικασία εμπίπτουσα στην οδηγία 2004/17.
- 18 Πλην όμως, κατά το αιτούν δικαστήριο, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί, με τις αποφάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact (C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 27), και της 18ης Δεκεμβρίου 2014, Generali-Providencia Biztosító (C-470/13, EU:C:2014:2469, σκέψη 35), ότι η έννοια του «επαγγελματικού παραπτώματος» καλύπτει κάθε παραπτωματική συμπεριφορά που έχει αντίκτυπο στην επαγγελματική αξιοπιστία του επίμαχου φορέα και ότι η παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, ιδίως όταν λόγω της παράβασης αυτής έχει επιβληθεί πρόστιμο, συνιστά λόγο αποκλεισμού που εμπίπτει στο άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18.
- 19 Το αιτούν δικαστήριο συνάγει, κατ' ουσίαν, από τη σύγκριση των αποφάσεων της 9ης Φεβρουαρίου 2006, La Cascina κ.λπ. (C-226/04 και C-228/04, EU:C:2006:94, σκέψη 23), και της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact (C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 25), ότι τα κράτη μέλη έχουν περιορισμένη διακριτική ευχέρεια όσον αφορά τους προαιρετικούς λόγους αποκλεισμού που δεν παραπέμπουν στις εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις για τον καθορισμό των όρων εφαρμογής τους.
- 20 Εντούτοις, το αιτούν δικαστήριο, εκτιμώντας ότι η ερμηνεία της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με τους λεγόμενους «προαιρετικούς» λόγους αποκλεισμού, η οποία διαμορφώθηκε βάσει των οδηγιών 92/50/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 18ης Ιουνίου 1992, για το συντονισμό των διαδικασιών σύναψης δημοσίων συμβάσεων υπηρεσιών (ΕΕ 1992, L 209, σ. 1), και 2004/18, δεν είναι μονοσήμαντη, ζητεί από το Δικαστήριο διευκρινίσεις επ' αυτού.
- 21 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Tribunale amministrativo regionale per il Piemonte (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο Πεδεμοντίου, Ιταλία) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στο άρθρο 53, παράγραφος 3, και στο άρθρο 54, παράγραφος 4, της οδηγίας [2004/17], αφενός, και στο άρθρο 45, παράγραφος 2, [πρώτο εδάφιο,] στοιχείο δ', της οδηγίας [2004/18], αφετέρου, διάταξη, όπως το άρθρο 38, παράγραφος 1, στοιχείο f, του [κώδικα δημοσίων συμβάσεων], όπως ερμηνεύεται από την εθνική νομολογία, η οποία αποκλείει από το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του “σοβαρού παραπτώματος” που διαπράττει οικονομικός φορέας “κατά την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητάς του” τις ενέργειες που συνιστούν παράβαση των κανόνων του ανταγωνισμού, τις οποίες διαπίστωσε και για τις οποίες επέβαλε κυρώσεις η εθνική αρχή ανταγωνισμού με απόφαση που επικυρώθηκε δικαστικώς, πράγμα που εμποδίζει εκ των προτέρων κατ' αυτόν τον τρόπο τις αναθέτουσες αρχές να αξιολογούν αυτοτελώς μια τέτοια παράβαση με σκοπό τον ενδεχόμενο, αλλά όχι υποχρεωτικό, αποκλεισμό του οικονομικού αυτού φορέα από διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης;»

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 22 Δυνάμει του άρθρου 99 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, όταν η απάντηση σε ερώτημα που υποβάλλεται με αίτηση προδικαστικής αποφάσεως μπορεί να συναχθεί σαφώς από τη νομολογία ή όταν δεν υπάρχει καμία εύλογη αμφιβολία ως προς την απάντηση που προσήκει σε ένα τέτοιο ερώτημα, το Δικαστήριο, κατόπιν προτάσεως του εισηγητή δικαστή και αφού ακούσει τον γενικό εισαγγελέα, μπορεί οποτεδήποτε να αποφανθεί με αιτιολογημένη διάταξη.
- 23 Η διάταξη αυτή πρέπει να εφαρμοστεί στην υπό κρίση υπόθεση.
- 24 Με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως το άρθρο 38 παράγραφος 1, στοιχείο f, του κώδικα δημοσίων συμβάσεων, η οποία ερμηνεύεται ως αποκλείουσα από το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του «σοβαρού επαγγελματικού παραπτώματος» που διαπράττει οικονομικός φορέας τις ενέργειες που συνιστούν παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, τις οποίες διαπίστωσε και για τις οποίες επέβαλε κυρώσεις η εθνική αρχή ανταγωνισμού με απόφαση που επικυρώθηκε από δικαστήριο, και η οποία εμποδίζει τις αναθέτουσες αρχές να αξιολογούν αυτοτελώς μια τέτοια παράβαση με σκοπό τον ενδεχόμενο αποκλεισμό του οικονομικού αυτού φορέα από διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης.
- 25 Κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 45, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/18 δεν επιχειρεί να επιβάλει ομοιομορφία, σε εθνικό επίπεδο, ως προς την εφαρμογή των διαλαμβανόμενων σε αυτό λόγω αποκλεισμού, στο μέτρο κατά το οποίο τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να μην εφαρμόσουν καθόλου αυτούς τους λόγους αποκλεισμού ή, αντιθέτως, να τους ενσωματώσουν στην εθνική νομοθεσία με βαθμό αυστηρότητας που μπορεί να διαφέρει κατά περίπτωση, αναλόγως εκτιμήσεων νομικής, οικονομικής ή κοινωνικής φύσεως που υπερσχύουν σε εθνικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μέλη έχουν την εξουσία να καθιστούν ελαστικότερα ή ηπιότερα τα κριτήρια που προβλέπει η διάταξη αυτή (αποφάσεις της 10ης Ιουλίου 2014, *Conorzio Stabile Libor Lavori Pubblici*, C-358/12, EU:C:2014:2063, σκέψη 36, και της 14ης Δεκεμβρίου 2016, *Connexxion Taxi Services*, C-171/15, EU:C:2016:948, σκέψη 29).
- 26 Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18, σε αντίθεση με τις διατάξεις που αφορούν τους λόγους αποκλεισμού που προβλέπονται στο ίδιο εδάφιο, στοιχεία α', β', ε' και στ', δεν παραπέμπει στις εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις, αλλά ότι το δεύτερο εδάφιο της ίδιας παραγράφου 2 ορίζει ότι τα κράτη μέλη καθορίζουν, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο και τηρουμένου του δικαίου της Ένωσης, τους όρους εφαρμογής της ως άνω παραγράφου (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, *Forposta και ABC Direct Contact*, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 25).
- 27 Ως εκ τούτου, από τη νομολογία προκύπτει, όπως άλλωστε επισήμανε το αιτούν δικαστήριο, ότι, όταν προαιρετικός λόγος αποκλεισμού που προβλέπεται στο άρθρο 45, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/18, όπως αυτός που περιέχεται στο πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας, δεν παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο, το περιθώριο εκτίμησης των κρατών μελών οριοθετείται με αυστηρότερα κριτήρια. Σε μια τέτοια περίπτωση, στο Δικαστήριο εναπόκειται να προσδιορίσει την εμβέλεια του προαιρετικού αυτού λόγου αποκλεισμού (πρβλ. αποφάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2012, *Forposta και ABC Direct Contact*, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψεις 25 έως 31, καθώς και της 18ης Δεκεμβρίου 2014, *Generali-Providencia Biztosító*, C-470/13, EU:C:2014:2469, σκέψη 35).
- 28 Επομένως, η έννοια «σοβαρό επαγγελματικό «παράπτωμα», κατά το εν λόγω άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', μπορεί να διευκρινιστεί και να διατυπωθεί λεπτομερέστερα στο εθνικό δίκαιο, τηρουμένου, ωστόσο, του δικαίου της Ένωσης (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, *Forposta και ABC Direct Contact*, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 26).

- 29 Συναφώς, επισημαίνεται ότι η έννοια του «επαγγελματικού παραπτώματος» καλύπτει κάθε παραπτωματική συμπεριφορά που έχει αντίκτυπο στο επαγγελματικό κύρος του επίμαχου φορέα (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 27), στην ακεραιότητα ή την αξιοπιστία του.
- 30 Κατά συνέπεια, η έννοια του «επαγγελματικού παραπτώματος», η οποία ερμηνεύεται ευρέως, δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο σε περιπτώσεις αθέτησης υποχρεώσεων και αμέλειας κατά την εκτέλεση δημόσιας σύμβασης
- 31 Επιπλέον, η έννοια του «σοβαρού παραπτώματος» υποδηλώνει συνήθως ενέργεια του οικείου οικονομικού φορέα που ενέχει πρόθεση διάπραξης παραπτώματος ή αμέλεια ορισμένου βαθμού (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 30).
- 32 Τέλος, το άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18 επιτρέπει στις αναθέτουσες αρχές να διαπιστώσουν σοβαρό επαγγελματικό παράπτωμα με οποιοδήποτε μέσο διαθέτουν. Καθόσον δεν απαιτείται απόφαση που έχει αποκτήσει ισχύ δεδικασμένου για τη διαπίστωση επαγγελματικού παραπτώματος (απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 28), η απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώνεται ότι ένας φορέας παρέβη τους κανόνες ανταγωνισμού μπορεί ασφαλώς να αποτελεί ένδειξη για την ύπαρξη σοβαρού παραπτώματος του φορέα αυτού.
- 33 Ως εκ τούτου, η παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, ιδίως όταν λόγω αυτής έχει επιβληθεί πρόστιμο, συνιστά λόγο αποκλεισμού που εμπίπτει στο άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18 (απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2014, Generali-Providencia Biztosító, C-470/13, EU:C:2014:2469, σκέψη 35).
- 34 Ωστόσο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η απόφαση εθνικής αρχής ανταγωνισμού με την οποία διαπιστώνεται παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού δεν μπορεί να οδηγήσει στον αυτόματο αποκλεισμό οικονομικού φορέα από διαδικασία σύναψης δημόσιας σύμβασης. Πράγματι, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας, για τη διαπίστωση της ύπαρξης «σοβαρού παραπτώματος» απαιτείται, κατ' αρχήν, να πραγματοποιηθεί συγκεκριμένη εκτίμηση και να εξατομικευθεί η στάση του οικείου οικονομικού φορέα (πρβλ. απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2012, Forposta και ABC Direct Contact, C-465/11, EU:C:2012:801, σκέψη 31).
- 35 Κατόπιν όλων των ανωτέρω σκέψεων, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία ερμηνεύεται ως αποκλείουσα από το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του «σοβαρού επαγγελματικού παραπτώματος» που διαπράττει οικονομικός φορέας τις ενέργειες που συνιστούν παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, τις οποίες διαπίστωσε και για τις οποίες επέβαλε κυρώσεις η εθνική αρχή ανταγωνισμού με απόφαση που επικυρώθηκε από δικαστήριο, και η οποία εμποδίζει τις αναθέτουσες αρχές να αξιολογούν αυτοτελώς μια τέτοια παράβαση με σκοπό τον ενδεχόμενο αποκλεισμό του οικονομικού αυτού φορέα από διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 36 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπόμπυτος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (ένατο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 45, παράγραφος 2, πρώτο εδάφιο, στοιχείο δ', της οδηγίας 2004/18/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 31ης Μαρτίου 2004, περί συντονισμού των διαδικασιών σύναψης δημόσιων συμβάσεων έργων, προμηθειών και υπηρεσιών, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική νομοθεσία, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία ερμηνεύεται ως αποκλείουσα από το πεδίο εφαρμογής της έννοιας του «σοβαρού επαγγελματικού παραπτώματος» που διαπράττει οικονομικός φορέας τις ενέργειες που συνιστούν παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, τις οποίες διαπίστωσε και για τις οποίες επέβαλε κυρώσεις η εθνική αρχή ανταγωνισμού με απόφαση που επικυρώθηκε από δικαστήριο, και η οποία εμποδίζει τις αναθέτουσες αρχές να αξιολογούν αυτοτελώς μια τέτοια παράβαση με σκοπό τον ενδεχόμενο αποκλεισμό του οικονομικού αυτού φορέα από διαδικασία ανάθεσης δημόσιας σύμβασης.

(υπογραφές)